

חולק הוא על חכמים. ולפ"ז אולי גם ט"ס נפלה בחלוקת הדיבורים ברש"י, וכך צ"ל: 'פלגאה', חולק על חכמים אתה בעירובין. כאן סוף הדיבור. ומתחיל דיבור הבא: 'לית דחש להא דרבי עקיבא' (מגדים חדשים). אך להדיא מצינו בגמ' (קידושין נח ע"א) אומר רבה על מר יהודה עצמו: 'פלגא', ופרש"י: קנטרן רגיל לחלוק על חבירו. עכ"ל. הא קמן שמר יהודה כבר 'כובד' בתואר זה באופן כללי בלא קשר לעירובין, ומה בצע בהגהת דברי רש"י כאן? (וצ"ע לפ"ז על דברי המגדים חדשים, ולפלא שלא הזכיר גמ' זו בבקיאותו, ועוד שבמסורת הש"ס לפנינו מצוטטת עם פרש"י הנ"ל. אמנם ראה בדיבור המתחיל של התוס' כאן דג"כ הלשון 'לית דחש להא דרבי עקיבא' [וכ"ה בריטב"א], ולכאורה לפי גירסת רש"י שאצלנו היה צריך להיות ד"ה 'בעירובין לית דחש להא דרבי עקיבא'. אמנם בתוס' רבנו פרץ הדיבור המתחיל: פלגאה לית דחש להא דרבי עקיבא. עכ"ל. ומבואר דלא גרסא כלל תיבת 'בעירובין', ואולי גם התוס' והריטב"א הנ"ל, ולפ"ז הוא פלגאה ממש. וכן ברבנו חננאל כאן הלשון: פלגאה, פי' בעל מחלוקת, לית דחש להא דרבי עקיבא. עכ"ל. ומבואר מכל אלה כמשמעות רש"י שאצלנו).

פרק שישי

'עד שיהו שני ישראלים' - פרש"י: דרין בשני בתים. עכ"ל. ומשמע דאם דרים בבית אחד, אע"פ שהם כמה בעלי בתים ואינם סמוכים על שלחן אחד, נחשבים כאחד ואין הגוי אוסר עליהם (בית יוסף ריש סי' שפב, ט"ז וא"ר ועו"ש שם ס"ק א). אך צריכים לדור בחדר אחד, ואם יש להם חדרים נפרדים בדירה אחת - חשיבי כשניים והגוי אוסר עליהם (הפמ"ג נסתפק בזה, ע"ש. וברשב"א בעבוה"ק משמע דהענין הוא כשאוסרים זע"ז, ולפ"ז גם בבית אחד בשני חדרים. ובמגיד משנה פ"ב מהל' עירובין לא הזכיר אלא כשאוכלים על שולחן אחד. גם במאירי משמע דכל שהם בבית אחד לא איכפת לן שאוסרים זע"ז, וביאר שאין יראת הנכרי מהם אלא בחילוק בתים. והמשנ"ב בשעה"צ שם ס"ק ב כתב דלדעת המג"א והגר"א הוי כשני בתים והגוי אוסר עליהם, וכ"כ קרבן נתנאל, ערוך השלחן, כה"ח שם. אך עי' במנחת ישראל ובהגהות והערות על הטור השלם או' ד-ה, וע"ע נתיבות שבת פל"ו סעי' ג הע' יב).

דף סב

'והכא בגזירה שמא ילמד ממעשיו' - ואפילו תלמיד חכם דינו כך (נחלת צבי עהשו"ע יו"ד סי' קנט, דשם לגבי ריבית כתבו הטו"ש וע"ה הפוסקים דלתלמיד חכם מותר להלוות לנכרי בריבית, דלא חיישינן שמא ילמד ממעשיו, אבל הכא כיון שגר איתו - חיישינן אף בת"ח. וע"ע דעת תורה למהרש"ם, שו"ת מהר"ם שיק סי' קפב, שו"ת שבט הלוי ח"ד סי' מב וח"ו סי' מז. ואמנם יש אחרונים שרצו לצרף סברא זו להקל בזה"ז שאנו רגילים לדור בין הגויים, עי' שו"ת גנת ורדים כלל ג סי' כב ובית מאיר סוס"י שפב. וע"ע בספר עיר הקודש והמקדש ח"ג פכ"ג דרצה לחדש שבעיה"ק ירושלים שיש מצוה לדור שם, אפשר שלא תיקנו שכירות רשות מפני דירת נכרים, אך סיים דלא שמענו מי שיחלק בזה, ומעולם נהגו לשכור רשות. ע"כ. כ"ז מנתיבות שבת פל"ו סעי' א הע' ב).

'גזירה שמא ילמד ממעשיו' - מה שהרחיקו חז"ל הדירה עם הנכרי גזירה שמא ילמד ממעשיו, למדוהו ממה שאמרה תורה "לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך ליי", וגזירה זאת היא תולדת לאו זה (יראים סי' פו, גליוני הש"ס).

'ואמרו רבנן אין עירוב מועיל במקום נכרי...עד שישכיר, ונכרי לא מוגר...' - פרש"י (ד"ה אלא): והפסידוהו חכמים לישראל הדר עמו, כדי שיקשה בעיניו ליתן שכר בכל שבת ושבת וכו'. עכ"ל. ונחלקו הפוסקים בכוונת רש"י: **יש אומרים דכוונת רש"י בדוקא, שאין מועילה שכירות אחת לזמן ממושך וחייבים לשכור כל שבת ושבת (הגהות אשרי סי' א בשם אור זרוע [ח"ב סי' קסד] והר"ב ממרגניי [בב"ח גרס: ממגנצא], פסקי ריקאנטי סי' קז בשם ריא"ז ורבנו שב"ט [וע"ש בפ"י מעשה בצלאל], הראב"ן [הובא בשו"ת חכם צבי סוס"י 1]).**

יש אומרים דסגי בשכירות אחת לזמן רב (הרא"ש סי' א בשם מהר"ם מרוטנבורג [פסקי עירובין סי' קלג], מרדכי סי' תקח, הגהמ"י פ"ב מהל' עירובין אות ט), וכוונת רש"י שהנכרי חוזר בו כל שבוע וצריך לשוב ולשכור ממנו כל שבת (רא"ש ומרדכי שם. והבית יוסף סי' שפב העיר על זה מדברי רש"י במשנה דמבואר שהגוי לא יכול לחזור בו, וכ"פ בשו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן סי' רז. ותי' הב"ח דבמשנה [וכ"ה בירושלמי] איירי בקבעו איתו זמן, אבל בשכרו ממנו סתם ולא קבעו איתו זמן פשיטא דיכול לחזור בו, וכוונת הרא"ש בפ"י

רש"י דכיון שהגוי מפחד מכשפים לא יסכים להשכיר אלא לשבת אחת, ויכול לחזור בו בסוף השבת, ושוב צריך לשכנעו בשבת הבאה. וכ"כ משנ"ב שם ס"ק כג-כד [וע"ש שעה"צ או' כא-כב, ובביאור הלכה שם ד"ה כל זמן]. וע"ע שו"ת משכנות יעקב סי' קכה, שו"ת מהר"ם שיק סי' קפב, מנחת ישראל דף ה-ז, הרה"ג המהדיר נר"ו על חידושי המאירי הע' 5 ובביאורים שם סי' א). ומ"מ טוב שלא ישכור ממנו לזמן מרובה יותר מדי (משנ"ב סי' שפב ס"ק מח בשם שו"ת בית שלמה ח"א סי' נא דלא ישכור ליותר מעשרים שנה. ועי' נתיבות שבת פל"ז סעי' ו בהע' כ שיש אומרים שנתיים, והחכם צבי כתב חמישים שנה, והמשנ"ב הביא הבית שלמה כמעין פשרה. וע"ש דהביא דבספר עיר הקודש והמקדש ח"ג פכ"ג כתב דנהגו גאוני קדמאי בירושלים לשכור רשות למשך שישים שנה, וכשקם מלך חדש, וכ"ש כשנתחלפה הממשלה שכרו מחדש [וע"ע שו"ת הר צבי או"ח ח"ב סי' יז]. ובספר ארץ חיים סי' שפז כתב שנהגו לערב בְּשִׁמְן. ולפ"ז מהני שישים שנה, כי שמן זית עומד שישים שנה. וע"ע נתיבות שבת פל"א סעי' י הע' כד).

'ששוכרים מן הנכרי אפילו בפחות משוה פרוטה' - נחלקו האחרונים אם הוי קולא מיוחדת בעירוב, או שכך דינה של שכירות בכל מקום דמהני בנכרי אפילו בפחות משוה פרוטה (הרש"ש כאן הביין דה"ה בשאר שכירות ממון, וכ"ה באבני מילואים סי' לא ס"ק כד, ובמנחת חינוך ריש מצוה שלו. אך החידושי הרי"ם [חז"מ סי' קצ ס"ק ה] והנצי"ב [בשו"ת משיב דבר ח"א ר"ס כז] כתבו דהוי רק קולא לגבי עירוב, וכן לכאורה משמעות לשון הרמב"ם פ"ב מהל' עירובין הי"ב. וע"ע בזה גור אריה למהר"ל מפראג כאן, אמרי משה סוס"י לא, אמרי בינה קונטרס הקנינים סי' ד ד"ה ויש וסוס"י כו, שו"ת זרע אברהם סי' יח אות ז, שו"ת מגן שאול סי' יז, דברי יחזקאל סי' מב אות ט, קובץ שעורים ח"א קדושין אות פט, שו"ת דברי מלכיאל ח"ג סי' פה ד"ה ובימי וח"ו סי' יט ד"ה והנה בדבר, שו"ת מהרש"ם ח"ה סי' יז ובמפתחות שבראש הספר שם, מגדים חדשים, מהדיר על רבנו חננאל הע' 10, ביאורים על חידושי המאירי סי' ב, יד בנימין).

'בן נח נהרג על פחות משוה פרוטה ולא ניתן להשבון' - נחלקו הראשונים בפי' הדברים:

שיטת רש"י: נכרי לא מוחל אפילו על פחות משוה פרוטה [דאכזרים הם (רש"י סנהדרין נט סוע"א) ומחמת קמצנותם חשובה להם (רבנו יהונתן הכהן מלונלי על הרי"ף כאן יט ע"א)], והוי גזל לדידהו, אבל לא שייך השבה כי לגבי גוי לא כתוב הפסוק "והשיב את הגזילה אשר גזל". ואף אם הנכרי גזול ישראל, וישראל בר מחילה נינהו (על פחות משו"פ) [שעוברין על מדתן שרחמנין הן (רש"י שם) ובני נדיבים ואינם קפדנים בדבר מועט כזה (רבנו יהונתן שם)] - נהרג, דעכ"פ באותו רגע ציער את הישראל. וכל נכרי שעובר על אחת משבע מצוות בני נח - נהרג, וא"צ לזה אזהרה בתורה, דאזהרתן זוהי מיתתן (ע"פ רש"י בסוגיא, והיסודות עי' בגמ' סנהדרין נו ע"א, נט ע"א, עכו"ז ע"א ע"ב).

שיטת התוס': כשגוי גזול מגוי - אף בפחות משוה פרוטה חייב בהשבה, שהרי הגוי הנגזל מקפיד בזה, ואע"פ שנהרג חייב ג"כ לשלם, דלא שייך 'קים ליה בדרכה מיניה' לגבי גוי (תוס' כאן, משמעות המאירי בחידושו ובבית הבחירה. אלא שהמאירי פירש לפ"ז מה שכתוב בגמרא 'ואינו ניתן להשבון' ר"ל דאע"פ שהשיב - אינו נפטר ממיתה [וכן פי' רב ניסים גאון על הגליון להלן סב ע"א], אך התוס' לא קיבלו פירוש זה, וכתבו ד'ואינו ניתן להשבון' ר"ל דאם אכלו ואינו בעין - אינו צריך להשיבו [כשגזל מישראל (ולפ"ז) ולא ניתן להשבון' היא הלכה בפנ"ע, ודו"ק]. ועי' בתוס' עכו"ז ע"א ע"ב דכתבו בדעת רש"י ד'ואינו ניתן להשבון' היינו משום דקים ליה בדרכה מיניה [לשיטת רש"י דשייך קלבר"מ בגוין], וצ"ל דמש"כ רש"י כאן דמשום דלא כתיב 'השבה' לגבי גוי, כוונתו לומר דאם היה כתוב השבה לגבי גוי היה משיב ונפטר מן המיתה, ועי' מהרש"א שם ולהרה"ג המהדיר על חידושי המאירי הע' 102 ובביאורים שם סי' ד).

וע"ע קצות החושן (סי' שנא ס"ק ג, סי' שפה ס"ק א), מחנה אפרים (הל' גזילה סי' א ובהגהת בנו שם, ועע"ש במהדיר 'ברכת משה'), שו"ת מהר"י אסאד (יו"ד סי' כה), שו"ת זכר יצחק ח"א יב-יג, שו"ת מחנה חיים (תליתאה חיו"ד סי' נ), שפת אמת, שו"ת התעוררות תשובה (ח"ב סי' כז), מנחת ישראל דף ז-ט, מגדים חדשים. וע"ע מאמר תהלוכות האגדות להגרי"ז שטרן משאוואל בסוף שו"ת זכר יהוסף, סוף פרק ח, די"ז ע"א].

'מוהרקי ואבורגני' - יש כמה פירושים בזה:

יש מפרשים: ספסלין וקתדראות (רש"י, וכ"ה בערוך ערך מהרק בשם רבנו גרשום: פי' כלי הבית. ובחידושי המאירי מוסיף בדברי רש"י: וכל כלי תשמיש. ובריטב"א ור"ן כתבו פי' דעת רש"י: כלים וחפצים).

יש מפרשים: 'מוהרקי' - כתיבה וחותרות [פי' שישכרו ממנו בשטר וחתימת אדון (ריטב"א, ר"ן, רשב"א ומאירי בשם הראב"ד, ודלהלן)], 'אבורגני' - שלוחים או שְׁרִים (תוספות, הערוך שם בשם רבי ניסים [ועי' הפלאה

שבערין שם], הרא"ש בתוספותיו ובפסקיו סי' א בשמם, ריטב"א ותוס' רבנו פרץ בשם ר"ח [ולפנינו בר"ח מפורש כדעה הבאה, ועי' מש"כ להלן סוף דף ט (חוברת קט עמ' 36-37), ודו"ק]].
ויש מפרשים: כמו בניין (רבנו חננאל, ומובא בתוספות [ופי' קרבן נתנאל אות ד: שיש לו רשות לבנות בנין בחצירון]).
 [וע"ע ביאור הגר"א סי' שפב סעי' ד, שו"ת משיב דבר ח"א סי' כז אות ד, שו"ת דברי מלכאל ח"ג סי' פה].

אמנם להלכה סגי בשכירות רעועה וא"כ לא צריך לא הכנסת כלים ולא כתיבה וחותרמות (רא"ש סי' א, משמעות הרמב"ם פ"ב מהל' עירובין הי"ב, טוש"ע סי' שפב סעי' ד, וע"ע שו"ת משכנות יעקב סי' קכה). ואין צריך להתנות עם הנכרי ולפרש שהרשות בידו לטלטל כליו במבוי, אלא שכירות סתם מועיל (טוש"ע שם, ב"ח שם, נתיבות שבת פל"ז סעי' א הע' ז).

'חשיש נכרי לכשפים ולא מוגר' - משום דרואה שעושין שכירות רעועה, אומר הנכרי בלבו: אני רוצה לתת לו חלקי שבחצר מתנה, ועם כל זה אינו רצה לטלטל בו עד שאשכיר לו בפחות משהו פרוטה, בודאי לכשפים הוא מתכוין (רבנו יהונתן הכהן מלוניל על הרי"ף יט ע"א, חידושי המאירי. אך מרבנו חננאל לא משמע כן דכתב: אלא אפי' שכירות רעועה די לן, אפילו הכי גוי לא משכיר לישראל דחייש לכשפים. עכ"ל).

(ע"ב) 'הלכה...מנהג...נהגו' - פרש"י: הלכה - למידרש בפירקה ברבים (ואם לא עשה כן מהדרינן עובדא), מנהג - להורות ליחיד אך לא לרבים, מטין - לא להורות אך אם עשה לא מהדרינן עובדא (גמרא תענית כו ע"ב, וכן פרש"י כאן, תוספות, רשב"א, חידושי המאירי [ורש"י (לעיל מו ע"ב, ברכות לג ע"ב) פירש כן גם לגבי חלוקות 'הלכה-נראין-מטין', אלא ששם חלקו עליו שאר הראשונים, ע"ש]. ומעין זה להלן עב ע"א, יעו"ש).

'מהו לאורויי במקום רבו...' - סיכום הסוגיא ע"פ המפרשים והפוסקים בס"ד:

מותר בהתקיים אחד מהתנאים הבאים:	אסור
תלמיד חבר (עי' הפרטים להלן)	תלמיד גמור (שלמד ממנו רוב תורתו)
שואלים לתלמיד הלכה כמאן (והרמב"ם כתב ששואלים אותו דבר הלכה בדרך מקרה)	שואלים לתלמיד על מעשה שבא לפניו (והרמב"ם כתב: ולקבוע עצמו להוראה לישוב ולהורות)
הפסק אינו נראה כחידוש (כגון נותן טעם לפגם או ביטול בשישים) [וכתב הבי"י יו"ד סי' רמב בשם הגהמ"י קושטנטינא פ"ה מהל' ת"ת הי"ב בשם ה"ר"ם, שכל הכתוב בספרים מפסקי הגאונים - שרי. עכ"ד. וכ"פ בשו"ע סעי' טז בשם יש מי שכתב, אך לא הביא חולק. ובהגהה שבדרישה הקשה ע"ז מהגמ' לגבי מגילת תענית וביעתא בכותחא, ותי' דהר"ם איירי כשאינו בפניו אי"נ כשאינו נראה חידוש לשואל. עכ"ד. והש"ך ס"ק טז דחה שני תירווציו וביאר שהר"ם איירי כשאומר פסק הכתוב כלשונו ללא שום דימויים. עכ"ד. ועי' ביאור הגר"א שם ס"ק יט, ערוה"ש שם סעי' כד. וע"ע שו"ת מהרש"ל סי' לה]	הפסק נראה כחידוש
דבר שאינו צריך היתור (כגון ביצים בק"ל) [כ"כ התוס' בכ"מ ע"פ הערוך וכ"ה בפירוש רב ניסים גאון וברבנו חננאל, אך מרש"י משמע שאסור וכ"כ הר"ן ועי' ש"ך יו"ד סי' רמב ס"ק טו]	דבר הצריך היתור (כגון ביצים גמורות שנמצאו בתרנגולת - לאוכלן בק"ל)
צורבא מרבנן לראות סכין לשחיטת עצמו [ועי' בחידושי המאירי בהע' 156 ובמגדים חדשים] כשאין במקום מופלג בזקנה וחכמה ולא התחילו בכבוד רבו [אבל היום לא נהגו להראות סכינים לחכם, שהחכמים מחלו על כבודם, ולכן השמיטו הרי"ף והרמב"ם דין זה, ומ"מ נפק"מ לשאר מעשים וכן לתלמיד חבר שאסור היכא שהתחילו בכבוד רבו או שיש כאן מופלג (ב"י, ועי' מנחת ישראל דף יב)]	אף צורבא מרבנן - לראות סכין לשחיטת אחרים או לשחיטת עצמו כשמשלם, ואף ליחזיה לנפשיה - כשהתחילו בכבוד רבו, ואף כשלא התחילו - כשיש שם מופלג בזקנה וחכמה.
לאפרושי מאיסורא (אפי' איסור דרבנן), או כשיש חילול השם - ואפילו בפני רבו ממש, ד"אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה"י.	

'לאורויי במקום רבו...כל המורה הלכה בפני רבו' - אין טעם האיסור משום חוצפה בלבד אלא גם אין לו סייעתא דשמיא להורות כהלכה, וא"כ אפילו כשרבו מוחל יש להמנע (ע"פ הגמרא כתובות ס ע"ב, רש"י ותוס' שם, תוס' רי"ד

שם. ועי' היטב רש"י כאן בצדדי הבעיה, ובביאורים על חידושי המאירי סי' ה [ועי' להלן בענין נטילת רשות]], ואעפ"כ אם בכ"ז היתה לו סייעתא דשמיא והורה כהלכה - עבר על האיסור להורות הלכה בפני רבו (הר"ן כאן, מגדים חדשים ע"פ כמה גמ' [ותמה עמש"כ טהרת המים מע' מ אות ח בשם כמה אחרונים שדנו בזה, וכן על דברי חנוכת התורה פר' ויקרא, ע"ש]).

יש מי שכתב דדוקא בימי התנאים והאמוראים היה אסור להורות בפני רבו, אבל בזה"ז מותר (סמ"ק בשם מהר"ם, הובא בשו"ת מהרי"ק שורש קסט, ובבדק הבית יו"ד סי' רמב, וכ"כ בלחם משנה פ"ה מהל' ת"ת ה"ד ששמע בשם אחד שכתב בשם חכם אחד), אך חלקו עליו שאר הפוסקים (שו"ת מהרי"ק שם, הובא בבדק הבית שם. וע"ע שו"ת מהרשד"ם חו"מ סי' א שהאריך בדברי מהרי"ק אלו). ואדרבה כתבו האחרונים שבוזה"ז שיש לנו הרבה ספרים, חייב כל מי שהגיע להוראה לעיין בספרים קודם שיוורה, ולא יורה שום הוראה קודם שיעיין תחילה בספר, כי רבותינו הם הם הספרים אשר נתפשטו בקרב ישראל, וסמך לדבר "אז לא אבוש בהביט"י וגו', ובר מן דין ראוי לעשות כן במקום שאין בני תורה שלא יחשדו וכו' (שו"ת שבות יעקב ח"ב סי' סד, פמ"ג בראש ספרו על או"ח וע"ש סדר הנהגות הוראות או"ח באריכות, ברכי יוסף יו"ד סי' רמב ס"ק ד, פתחי תשובה שם ס"ק ג. וע"ע בזה באריכות בהקדמתי לכרע רבץ [אות ד, עמ' 7-11], ובגליוני הוספתי בס"ד לעיין באגרות הפמ"ג אגרת א ואגרת ה. אמנם עי' ערוך השלחן יו"ד סי' רמב סעי' לו דכתב על דברי האחרונים הנ"ל דאלו דברים שאין בהם טעם, ולא חזינא לרבנן קשישאי דעבדי הכי, דבשלמא במקום רבו הוי בזיון מה שלא שאלו לרבו, אבל בזה לא שייך בזיון והכל יודעים שכל שאנו מורים המה מדברי רבותינו הפוסקים ואין לחוש כלל לזה וכו'. עכ"ד, ואכמ"ל).

והטעם לחומרת העונש במורה הלכה בפני רבו הוא, משום שהוא מבטל מעלת הזקנים שיש לכלל ישראל, שדוקא ע"י שהנערים נשמעים לזקנים נחשב שיש לכלל ישראל זקנים, אבל כשכל אחד מורה הלכה לעצמו - איבדו כלל ישראל את זקניהם, ועי"כ באים לקללה האחרונה שקילל ישעיה את ישראל (ישעיה ג ה) "ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד" [עי' גמ' חגיגה יד ע"א]. ולכן אין לו לרב למחול למי שהורה בפניו (וכמו שרואים להלן סג ע"א שידע רבי אליעזר שתלמידו ימות, וא"כ היה יכול למחול לו! וע"ע מעילה יז ע"ב. ומש"כ התוס' כתובות ס ע"ב, איירי כשמחל לפני שהורה), שאין הענין משום כבודו בלבד שאמרו בזה 'הרב שמחל על כבודו - כבודו מחול', אלא הוא משום קיום כלל ישראל, ויתכן שלכן ג"כ אינו בכלל מי שנענש חבירו על ידו (שיעורי הגר"ח שמואלביץ תשל"ב מאמר לה).

'כגון מגילת תענית דכתיבא ומנחא' - פרש"י: אלו ימים אסורין להתענות. עכ"ל. והבינו התוספות דכוונת רש"י ש'כבדו מתענה בימים שאסור להתענות, והקשו והרי מותר לאפרושי מאיסורא, וכדלהלן. ולכן פירשו דאיירי בימים המותרים להתענות, אם מותר להורות בפני רבו שמותר להתענות היום וכו'. ע"ש. וקשה, דדברי רש"י לכאורה פשוטים, דאיירי בימים שאסור להתענות בהם, ובא אדם לישאל אצל רבו אם מותר להתענות, האם מותר להורות הלכה בפני רבו ולענות שאסור היום (דרוש וחידוש לרעק"א, ובפי' בנו שם).

דף סג

'תלמיד חבר...' - יש כמה שיטת בביאור מהות תלמיד חבר:

א. למד ממנו דבר אחד או יותר אך לא רוב חכמתו (רש"י כאן [ומש"כ 'חכם כמותו', עי' שו"ת הריב"ש סי' רעא דלאו דוקא, יד מלאכי סי' תרסד, וכתב במגדים חדשים דזה דלא כמהר"ח אלפאנדרי באש דת פר' תצוה, ע"ש], משמעות הרמב"ם דלהלן [וכתב הב"י יו"ד סי' רמב לפי' זה דפליגי על הפי' הבאים, דלרש"י והרמב"ם אם למד מתחילה ממנו רוב חכמתו, מה בכך שאח"כ נתחכם]).

ב.ג. שמתחילה היה תלמיד [שלמד רוב חכמתו הימנו] ואח"כ נתחכם (מהרי"ק שורש קסט [והביא יש מי שפירש (מהר"ר ישראל הנזכר שם [י"א שהוא מהרא"י בעל תרוה"ד]) דדוקא בנתחכם ונעשה חבירו חכם כמותו ממש, אך מהרי"ק פליג דאף בנעשה קרוב להיות כמותו], רשב"ם ב"ב קנח ע"ב [גבי בן עזאי כלפי רבי עקיבא (ועי' ביד מלאכי סי' תרסד שהאריך בזה)], משמעות התוס' נדה יד ע"ב, רמ"א בדרכ"מ ס"ק ד בשם ריב"ש בתש" סי' רעא [וכתב דתשובתם טובה לשיטה ראשונה מריש לקיש שהיה תלמיד גמור לרבי יוחנן ולמד רוב חכמתו הימנו ואח"כ נתחכם וחולק עליו בכ"מ. אמנם בביאור הגר"א שם ס"ק יג כתב די"ל דאיירי בנטילת רשות]. וע"ע בש"ך שם ס"ק יב, וביד מלאכי סי' תרסד פליג עליו).

ד. שמתחילה היה חבר ואח"כ נהיה תלמיד, שחבירו נתחכם עד שנעשה רבו (יד מלאכי סי' תרסד בשם מהר"ש סיריליו בכלליו, אך יד מלאכי דידיה דוחה דבריו, ועע"ש שהאריך בכל הנ"ל).